

22 Samec zářednice ozdobné (*C. elegans*) má velmi štíhlé a dlouhé nohy. Během chůze je má nataženy před sebe a provádí jimi pátravé pohyby. Zajímavé jsou výrazné výběžky na chelicerách, které jinak najdeme u některých jihoevropských druhů. Jejich funkce není zatím známa.

23 a 24 Samec (obr. 23) a samice zářednice zelenavé (24). Navzdory jménu není zelenavé zbarvení druhu až tak charakteristické. Jako u jediného z našich druhů dospívá část jedinců už na podzim. Snímky J. Dolanského

zářednice jedovaté u nás a dokumentovat tak postup její expanze. Zajímaly by nás i případy kousnutí, jejich okolnosti

a zdravotní následky. Údaje o nových nálezech a pozorováních (místo, datum, jméno autora nálezu, nejlépe také GPS souřadnice

a fotografie, pokud není uchován dokladový exemplář) nebo o případech kousnutí zasílejte na naše e-mailové adresy uvedené v kulovém příloze na str. CXI. Takto získaná data budou průběžně vyhodnocována a zveřejněna na internetových stránkách BioLib a České arachnologické společnosti (<https://www.biolib.cz/cz/taxonmap/id380/>; <https://www.arachnology.cz>).

Výzkum zářednic byl v minulosti podpořen Ministerstvem kultury České republiky jako projekt VaV DE06P04OMG002.

Seznam použité literatury uvádíme na webové stránce Živy.

a funkce této schopnosti není úplně objasněná. V nebezpečí tesařici vylučují větší množství bílého sekretu, aromatického pižma, ze žláz na břišní straně těla. Je tedy možné, že slouží jako obrana před predátory, nelze ale vyloučit další funkce (např. komunikační). Tesařici totiž voní, i když je zrovna nic neohrožuje.

... a jeho potřeby

Larvy tesaříka pižmového najdeme pod kůrou a ve dřevě živých kmenů a silnějších větví různých druhů vrb (*Salix* spp.). V literatuře lze nalézt také zmínky o vývoji v olších (*Alnus* spp.) nebo topolech (*Populus* spp.). K vývoji, který obvykle trvá tři roky, brouk nejčastěji využívá stromy oslabené nebo poškozené – po ořezání větví, poraněné bleskem nebo už dříve napadené tesařkami pižmovými i jiným hmyzem. Potřebuje také stromy osluněné, nejlépe solitérní. Samičky, které se od samců odlišují kratšími tykadly, během života nakladou až 200 vajíček (obr. 2). Tesařík pižmový je broukem typicky letním, podle literárních údajů imaga aktivují od června do září s nejvyšším výskytem v červenci a srpnu (obr. 3).

Tyto brouky najdeme většinou na hostitelských stromech. Sedí na listech nebo kůře kmene a silnějších větví, často v místech výronů mízy, navštěvují ale i květy miřkovitých rostlin (*Apiaceae*) či tužebníku jilmového (*Filipendula ulmaria*). Za slunného počasí jsou velmi čilí, před nebezpečím unikají rychlým během po kůře stromu, odletem nebo pádem na zem, kde jsou díky zbarvení obtížně odhalitelní.

David Sommer a kolektiv autorů

Tesařík pižmový hmyzem roku 2023

Česká společnost entomologická (ČSE) od r. 2021 vyhlašuje iniciativu s názvem Hmyz roku. Cílem je představit veřejnosti zajímavého zástupce hmyzu a přispět k jeho poznání nebo ochraně. Pro letošní rok byl vybrán tesařík pižmový (*Aromia moschata*), velký a krásně zbarvený brouk, který však žije poměrně skrytě, a tak bývá spíše přehlížen. Přestože stále obývá většinu území naší republiky, jeho počty dramaticky klesly, takže se ocitl až na seznamu ohrožených druhů.

Voňavý elegán...

Tesařík pižmový je nezaměnitelný, štíhlý, až 3 cm dlouhý brouk s nápadnými, dlouhými tykadly. Na slunci kovově září, většinou zeleně, ale najdou se i jedinci s různými odstíny měděné, červené, fialové nebo modré barvy (obr. 1). Jeho zbarvení překvapivě dobře maskuje na listech vrb, takže si ho nemusíte všimnout ani při zevrubné obhlídce stromu.

Jméno tesařík pižmový ani latinský název *Aromia moschata* (moschus – pižmo)

nedostal náhodou. Brouci mají výraznou, ale příjemnou pižmovou vůni. Sedí-li jich na jednom stromě více, vůně může prozradit jejich přítomnost. Podobně voní také páchník hnědý (*Osmoderma barnabita*), kterého s tesaříkem pižmovým spojuje i vývoj v listnatých stromech, často společně obývají stejnou hlavatou vrbu. Zatímco u páchníků se pižmem vyznačuje jen samec a vůně slouží k přilákání samice do vhodné dutiny (agregační feromon), u tesaříka pižmového voní obě pohlaví

1 Mezi nejčastější barevné formy tesaříka pižmového (*Aromia moschata*) patří v našich podmínkách jedinci se zeleným nebo fialovým zbarvením. U některých exemplářů se však lze setkat s plynulým přechodem těchto barev.

2 Samce a samici můžeme dobře odlišit, zejména pokud vidíme obě pohlaví společně. Samci bývají velikostně menší, štíhlejší a tykadla při natažení přesahují délku jejich těla.

3 I když se v literatuře uvádí, že imaga tesaříků pižmových najdeme od začátku nebo poloviny června, v posledních letech jsme opakovaně, snad v souvislosti se změnou klimatu, zaznamenali jejich výskyt u okolí Mlýnského rybníka u Lednice již koncem května.

Foto P. Šípek

4 Mapa rozšíření tesaříka pižmového v České a Slovenské republice na základě práce Milana Slámy (1998) s dodatečnými údaji Václava Hanzlíka. Značný počet hnědých a šedých čtverců ukazuje významný úbytek lokalit ve srovnání s 20. stoletím. Orig. M. Sláma a V. Hanzlík

5 Hlavaté vrby (*Salix* spp.), které zná snad každý z kreseb Josefa Lady, z naší krajiny během uplynulého století prakticky zmizely. Nešlo jen o ztrátu kulturního a krajinného prvku, ale i o značné ochuzení biologické rozmanitosti.

Zaplavené vrby v blízkosti jezera Kerkiny v severním Řecku. Foto P. Šípek

6 Žír larev tesaříků pižmových působí jak technické, tak fyziologické poškození napadených dřevin. Po opakovaném a dlouholetém žíru dochází až k úhynu stromu, silně napadené části se mohou lámat větrem. Někdy je tedy tento brouk považován za hospodářského škůdce, přestože je ohrožený. Foto P. Kabátek

7 Kozlíček vrbový (*Lamia textor*) náleží mezi vzácné a ohrožené tesaříky. Z řady původních lokalit vymizel spolu s hlavatými vrbami, ve kterých se vyvíjejí jeho larvy. Případné šíření ztěžuje i fakt, že na rozdíl od tesaříků pižmových jde o nelétavý druh. Foto P. Šípek

8 Krasci (Buprestidae) jsou kromě tesaříků další skupinou brouků, kterým uškodila změna krajiny. Ale ne všem. Jeden z našich nejkrásnějších druhů krasců *Lamprodila decipiens* se vyvíjí pod kůrou kmenů a větví živých vrb jív (*Salix caprea*), na nichž dělá společnost tesaříkům pižmovým. Ladí spolu i barevně, co říkáte?

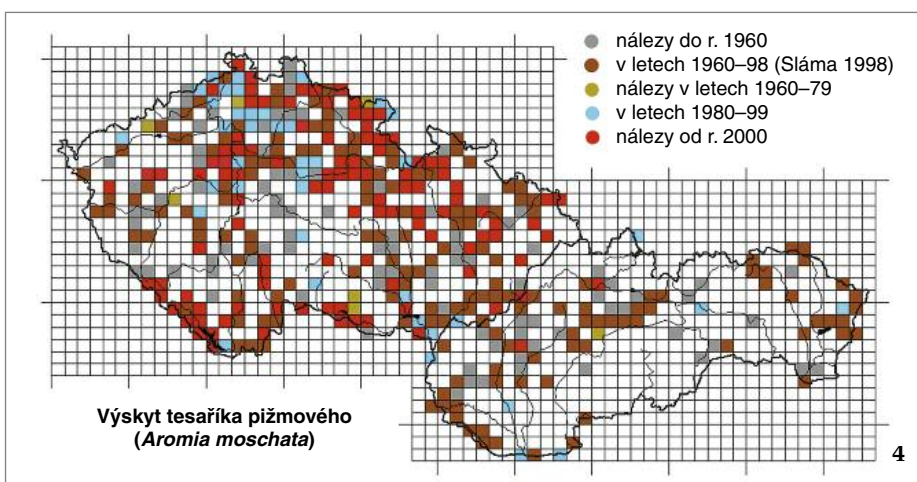
Foto D. Rydzy (obr. 1, 2 a 8)

Lépe už bylo

Tesařík pižmový se vyskytuje v celé Evropě a přes Sibiř zasahuje až do Japonska. V České republice je nerovnoměrně rozšířen od nížin do hor, doložen ve všech krajích, a přestože zejména v horách bývá dosud relativně početný, v nižších polohách vidíme jeho dlouhodobý úbytek (obr. 4). V předválečných letech byl kolem vodních toků na starých vrbach všudypřítomný a velmi hojný. Koncem 20. století upozorňují entomologové na značné a se trvalé snížení jeho početnosti. V červeném seznamu bezobratlých ČR je druh veden v kategorii téměř ohrožený.

Příčinou takového úbytku jsou změny krajiny. Vývoj probíhá přednostně ve starších stromech s dostatečným obvodem kmene a silnými větvemi. Ideálním domo-

vem pro tesaříka pižmového jsou hlavaté, pravidelně ořezávané vrby (obr. 5). Zhruba do poloviny 20. století běžně rostly na nivních loukách a pastvinách nebo podél snad každého vodního toku či rybníka od nížin do hor. Jenže většina našich vodních toků byla napřímena a zregulována, nivních luk a jejich roztroušené zeleně dramaticky ubylo. Louky byly meliorovány a proměněny v pole, nebo naopak zarostly lesem. Zbylé louky bývají často koseny strojově, což soliterním dřevinám nepřeje – staré stromy dožívají, avšak mladé jsou pokoseny a nedospějí. V současnosti tedy tesařík pižmový kolem vod nenachází příliš vhodných míst k životu. Díky tomu je dnes spíše než na ořezávaných hlavatých vrbach potkáme na vrbě jívě (*S. caprea*). Ta sice snáší ořez relativně hůře, ale rychle

stárne, což tesaříkovi vyhovuje. Jíva také není náročná na vodu, často roste kolem cest, v opuštěných lomech, na periferiích, výspěch a podobných zanedbávaných plochách.

Ohrožení „vrbaři“ a jejich ochrana

Z dob, kdy byly ořezávané vrby důležitým zdrojem palivového dřeva a proutí, pochází označení tesaříka pižmového za významného hospodářského škůdce. Tuto nálepku ohroženému a krásnému broukovi stále občas přisuzují učebnice lesnické entomologie. Hospodářský význam vrb i tesaříka pižmového je ale dnes mizivý (obr. 6). S poklesem významu vrbového dříví jako paliva a proutí jako suroviny pro košíkářství zmizely z naší krajiny také porosty pravidelně ořezávaných vrb zvané vrbovny či prutníky. O vhodné biotopy tak přišel nejen tesařík pižmový, ale i řada dalších organismů, kterým ořezávané vrby vyhovují nebo je přímo nezbytně potřebují k životu.

Jedním z těchto ohrožených druhů je zmíněný páchník hnědý, typický obyvatel dutin listnatých stromů. Porosty hlavatých vrb mu vyhovovaly dokonale, protože pravidelným ořezem se vhodná dutina vytvořila skoro v každé vrbě. I zemědělsky intenzivně využívanou krajinou tak podél vodních toků procházely linie dutinových stromů, díky nimž byla zcela bezlesá krajina prostupná pro pralesní relikty, za který je páchník považován.

Dalším druhem postiženým uvedenými změnami je kozlíček vrbový (*Lamia textor*, obr. 7). Mohutný, nelétavý brouk, velký 1,5 až 3 cm, je mezi tesaříky unikátní tím, že dospělec žije i několik let. Jeho larvy se vyvíjejí v kořenech vrb. Nejraději má porosty malého vzrůstu na březích řek, pravidelně poškozované jarními povodněmi. Našel ideální domov v prutnících, tedy plantážích nízkých vrb, z nichž se proutí každoročně ořezávalo.

Ořezávané vrby vyhledává také několik druhů krasců, zejména polníků rodu *Agrius*. Nejvzácnější z nich je kriticky ohrožený *A. delphinensis*, který má v oblíbenosti čerstvě obrázející stromy. Historickou a po dlouhou dobu jedinou známou lokalitou jeho výskytu u nás býval dnes již zaniklý prutník u Pouzdřan. Typickým druhem hlavatých vrb je i polník *A. subauratus*, nyní považovaný za zranitelný.

Na jívách provází tesaříka pižmového poněkud jiné spektrum druhů hmyzu než na hlavatých vrbách. Např. krasec *Lamprodila decipiens* (obr. 8), kozlíček *Saperda similis* nebo tesařík *Xylotrechus pantherinus* se na jívu specializovali a jiné vrby jim nechutnají. Další, jako např. polník *A. guerini*, využívají i jiné druhy vrb, ale jívám dávají přednost.

Snaha o ochranu tesaříka pižmového nás tak vede dvěma směry. Jednak k hla-

vatým vrbám v nivách vodních toků, jednak do obcí a na různá, člověkem silně pozmeněná postindustriální stanoviště, kde především rostou vrby jívy. V prvním případě je nezbytným nástrojem ochrany motorová pila, protože je třeba obnovit ořez vrb a věnovat se vhodné údržbě břehových porostů. Ve druhém případě musíme věnovat pozornost jívám, což jsou dřeviny při správě zeleně zatím poněkud přehlížené.

Závěrem

Česká společnost entomologická vyhlásila hmyzem roku 2023 tesaříka pižmového zejména kvůli jeho setrvalému úbytku z naší přírody, přičemž případná ochrana jeho biotopů by mohla pomoci i dalším druhům hmyzu. V souvislosti s tímto vyhlášením si ČSE dovoluje požádat veřejnost o spolupráci při aktualizaci informací o výskytu druhu v minulosti i současnosti. Máte-li zájem o setkání s tesaříkem pižmovým, vydejte se na příhodná místa v červnu, červenci a srpnu, kdy jsou brouci nejaktivnější. Pokud na ně narazíte, prosíme vás o dokumentaci pozorování a jeho sdílení s Agenturou ochrany přírody a krajiny ČR nebo přímo ČSE. Svá pozorování zadávejte do Nálezové databáze ochrany přírody AOPK ČR (<https://portal.nature.cz/nd/>). Další možností je databáze BioLib (<https://www.biolib.cz/>) nebo iNaturalist (<https://www.inaturalist.org/>), případně aplikace BioLog (<https://biolog.nature.cz/biolog/cz>). Pokud z nějakého důvodu nemůžete využít ani jednu z těchto možností, zasílejte údaje na e-mailovou adresu sekretariátu ČSE (entospol@gmail.com).

Kolektiv spoluautorů: Lukáš Čížek, Petr Šípek, Petr Kabátek a Albert František Damaška

Použitou literaturu uvádíme na webové stránce Žíva.

